

ЯЎГЕНІЯ ІОСІФАЎНА ЯНІШЧЫЦ (1948-1988)

Урок 2.

Мэта ўрока – раскрыць непаўторнасць, эстэтычную вартасць і значнасць лірыкі Яўгеніі Янішчыц на прыкладзе аналізу канкрэтных твораў, паказаць яе эвалюцыю ад простага да складанага, ад рамантычнага захаплення рэчаіснасцю да яе філасофскага асэнсавання; абгрунтаваць тэзіс пра тэматычную шматграннасць паэзіі палескай ластаўкі і выявіць рысы майстэрства, мастацкай дасканаласці яе творчасці.

Нагляднасць – тая самая, што і на першым уроку.

Тып урока: урок камбінаванай канструкцыі – каментаванае выразнае чытанне вершаў і эўрыстычная гутарка па пытаннях падручніка і настаўніка.

Напачатку ідзе паўтарэнне пройдзенага матэрыялу ў форме адказаў вучняў на пытанні пра лёс Яўгеніі Янішчыц (“Чаму, на ваш погляд, лёс выдатнай паэткі склаўся так трагічна?”), агульную эвалюцыю яе творчасці (ад радаснай, рамантычнай настроенасці да трагедыйнага светаадчування), зборнік “Снежныя грамніцы” (“Чаму стой першы зборнік паэзіі Я. Янішчыц назвала менавіта так?”).

У падручніку даецца падрабязны аналіз праграмных твораў “Не воблака, а проста аблачынка...”, “Помню, помню праз гады...” і “Любоў мая...”, якога і трэба прытрымлівацца. Звычайна вучні правільна адказваюць на пытанні пра змест твораў, перадаюць уласныя адчуванні пасля яго прачытання. Цяжэй нават адзінаццацікласнікам, даецца размова пра эстэтычную вартасць вершаў, дасканаласць іх формы. Два пытанні падручніка (чацвёртае і пятае) засяроджваюць увагу менавіта на гэтай праблеме.

Пытанне (задачнае) чацвёртае – “Вызначыце вершаваны памер верша “Чаму ніколі не бяжыся я...” – пастаўлена не выпадкова, бо менавіта з рытма пачынаецца вершаваны тэкст. Рытм вызначаецца характарам настрою: Весела чалавеку – “скокавы” харэічны метр тут да месца; сумна, трыожна на душы – падыдзе дактыль ці анапест (як у някрасаўскіх “Нязжатай палосцы” і “Роздумах ля параднага пад’езду”); ахоплівае ўрачысты, узнёслы настрой – звяртайся да ямба, як гэта зрабілі Якуб Колас у “Новай зямлі” (“Мой рódны кúт, як ты мне мiлы! // Забiць цябé не маю сiлы”), А.С. Пушкін – у “Палтаве” (“Горiт востóк зарёю нóвой”). Метр становiцца памерам у вершаваных радках, якiя складаюцца з рознай колькасцi стоп. Метр i памер можна вызначаць скандзiраваннем, вылучаючы нацiскныя склады (вусна), i лiчбавымi радамi: калi нацiскныя склады 2,4,6,8, i г.д. – гэта ямб; 1,3,5,7 i г.д. – харэй; 2,5,8,11 – амфiбрахiй; 3,6,9, 12 – анапест; 1,4,7,10 – дактыль. У двухскладовых метрах могуць быць дадатковыя нацiскныя склады i могуць з’яўляцца дадатковыя

націскныя стопы спандэю (´ ´) ці пропускі націскаў – пірыхій (⊖ ⊖), а таму лічбавы рад можа парушацца, аднак у цэлым ён захоўваецца.

Вызначым вершаваны памер твора “Чаму ніколі не баюся я...” з дапамогай лічбавых радоў першых чатырох радкоў:

⊖ ´ ⊖ ´ ⊖ ⊖ ⊖ ´ ⊖ ´ – 2,4,6
 ⊖ ⊖ ⊖ ´ ⊖ ⊖ ⊖ ´ ⊖ ´ ⊖ – 4,8,10
 ⊖ ⊖ ⊖ ´ ⊖ ´ ⊖ ⊖ ⊖ ´ – 4,6,10
 ⊖ ´ ⊖ ´ ⊖ ⊖ ⊖ ´ ⊖ ´ ⊖ – 2,4,8,10

Як відаць са схемы, у цэлым ва ўсіх радках захоўваецца лічбавы рад ямбічнага метру. Доўгія словы сталіся прычынай з’яўлення пірыхія (па дзве стапы ў 2-м і 3-м, па адной – у 1-м і 4-м радках). Лічым стопы (уключаючы пірыхій і ўсечаныя, няпоўныя): іх па пяць у 1-м і 3-м і па шэсць у 2-м і 4-м радках. Робім вывад: верш напісаны пяці- і шасцістопным ямбама. Доўгія словы ствараюць эфект запаволенасці рытму. У сваю чаргу гэтая запаволенасць уздзеінічае на чашу свядомасць – нам здаецца, што паэтка шукае словы, каб выказаць невымерную любоў і вернасць да роднай зямлі, з якой усё пачынаецца.

Верш “Помню, помню праз гады...” напісаны пад уражаннем народнай песні, мадыфікаваныя радкі з якой – “Выпі, золатца вады, // Сэрца супакоіцца”, – відаць, запомніліся паэты з дзяцінства. Таму яна і ўставіла іх “жыўцом”, без зменаў у тэкст. Многія народныя песні заснаваныя на харэічным метры, бо часта выконваліся падчас танцаў, суправаджаліся скокавым рытмам. Паколькі гэты верш Янішчыц мае фальклорную аснову, у нас і з’яўляецца думка: “Напэўна, ён напісаны харэем”. Прадчуванне не падманвае: так яно і ёсць. Вызначаем памер з дапамогай лічбавага раду з націскных складоў: Возьмем за аснову радок, што даў назву твору і два радкі – працытаванае аўтаркай пажаданне аднавяскоўцаў, падказанае ў сваю чаргу ім словамі народнай песні (“Помню, помню праз гады”; “Выпі, золатца, вады, // Сэрца супакоіцца”). Схема і лічбавыя рады наступныя:

´ ⊖ ´ ⊖ ´ ⊖ ´ – 1,3,5,7
 ´ ⊖ ´ ⊖ ⊖ ⊖ ´ – 1,3,7
 ´ ⊖ ⊖ ⊖ ´ ⊖ ⊖ – 1,5.

Як бачым, першы радок чыста харэічны, узорны, сведчыць, што верш напісаны чатырохстопным харэем. У другім радку – 3-я, у трэцім 2-я і 4-я стопы пірыхій, націск прапушчаны, бо ў рад становяцца доўгія словы. аднак і ў гэтых радках па чатыры стапы (уключаючы ўсечаныя). Робім

вывад: верш напісаны чатырохстопным харэем, ускладнены стопамі пірыхія. Менавіта гэтыя стопы надаюць размоўнасць інтанацыі.

Як бачым, вершы напісаны памерамі, якімі перадаецца розны (медытатыўны, філасофскі і радасна-мажорны) змест.

Пытанне 5-е грунтоўна раскрыта ў падручніку. На прыкладзе верша “Помню, помню праз гады...” выразна відаць захапленне паэткі фальклорам, якое выявілася і ў песеннай інтанацыі, і ў выкарыстанні народнай фразеалогіі (“золатца”, “сэрца супакоіцца”), сталых эпітэтаў (“сцежкі-птушкі вольныя”, “сонейка высокая”), харэічнага метра, вобразаў (вобраз крыніцы з гаючай вадой). Можна ў пацверджанне слоў пра захапленне Я. Янішчыц вуснай народнай творчасцю спаслацца на верш “Добры вечар, землякі!”:

Як жывецца без мяне,
Сонейка-крылацейка?
А ў палескай старыне
Кожны сокал – брацейка.

.....

Паўнагрудая кума
Празвініць абдасамі.
Тут прыдуман нездарма
Танец з выхілясамі.

Гудавочкам – да рукі,
Паяском – да пояса.
З вамі разам, землякі,
І ў зямлі не боязна. [1, с. 53].

Закончыць вывучэнне паэзіі Яўгеніі Янішчыц можна літаратурнай кампазіцыйнай-чытаннем твораў, якія спадабаліся вучням. Выразнае чытанне пажадана ацэньваць. Някепска было б выпусціць класную насценную газету пра жыццё і творчасць ластаўкі з Палесся.